

ענייה סוערה לא נוחמה – הנחמה השלישית

עֲנִיָּה סְעֵרָה לֹא נַחְמָה הִנֵּה אֲנֹכִי מְרַבֵּץ בְּפוּךְ אֲבִיךָ וְיִסְדִּיתִךָ בְּסַפִּירִים: (ישעיהו נד יא).¹

ספר אבודרהם סדר הפרשיות והפטרות²

ואומר במדרש על דרך צחות, כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות "נחמו נחמו עמי" כלומר, שהקב"ה אמר לנביאים: "נחמו נחמו עמי".³ על זה משיבה כנסת ישראל: "ותאמר ציון עזבני ה'".⁴ כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... "ענייה סוערה לא נוחמה", כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו. על זה חוזר הקב"ה ואומר: "אנכי אנכי הוא מנחמכם".⁵ ואומר עוד: "רני עקרה לא ילדה" ואומר: "קומי אורי כי בא אורך".⁶ על זה משיבה כנסת ישראל: "שוש איש בה".⁷ כלומר, עתה יש לי לשוב ולשמוח "תגל נפשי בא-להי כי הלבישני בגדי ישע וגו'".⁸

תוספות מסכת מגילה לא ע"ב – חתימת הנחמות בחתימת השנה

דרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר ... ולעולם "שוש איש" באתם נצבים דהיינו שבת שלפני ר"ה לפי שהוא סוף הנחמות.⁹

סידור רש"י סימן תד – עשר השבתות

שלש הפטרות הראשונות שהן דברי תוכחות, אומרים אותן משבעה עשר בתמוז עד ט' באב, שיש ביניהם שלש שבתות בכל שנה ושנה. והאחרונות שכולם נחמה, אומרים אותן מט' באב עד יום הכיפורים.¹⁰ כך דרך מנחמין

¹ ומתגלגלת הפטרה והולכת דרך פסוקי נחמה יפים לצד פסוקי מוסר ותוכחת אוהב, עד שהיא מסיימת בפסוק ה שבפרק נה הסמוך: "הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אלקיך ירוצו למען ה' אלהיך ולקדוש ישראל כי פאךך". זו הנחמה השלישית בסדרת שבע הנחמות שבין תשעה באב וראש השנה, אשר חותמות את השנה. וכבר זכינו לדון **בנחמה הראשונה** בפרשת ואתחנן, **בשנייה** בפרשת עקב, **ברביעית** בפרשת שופטים, **הנחמה השישית** בפרשת כי תבוא, **והנחמה השביעית** בפרשת נצבים החותמת את הסדרה: שוש איש בה, שלעולם תחול לפני ראש השנה (ראו שולחן ערוך אורח חיים סימן תכח). ובעזרת ה' נזכה להשלים גם את הנחמה החמישית בפרשת כי תצא עד יבוא לציון גואל.

² ר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם חי בספרד במאה ה-14. משערים שהיה תלמידו של ר' יעקב בעל הטורים. ספרו המכונה 'ספר אבודרהם' כולל הלכות, מנהגים ופירושים על התפילה וכן גם פירושים ופסקים מאת פוסקים קדומים. נדפס לראשונה בליסבון שבפורטוגל בתקופת גירוש ספרד, ואח"כ פעמים רבות. לאחרונה נדפס בירושלים תשכ"ג [1963] עם תיקונים רבים על-פי הדפוסים הראשונים וכתבי יד. ממהדורה זו ציטטנו.

³ ראו הדף **נחמוני נחמוני עמי** בפרשת ואתחנן.

⁴ ראו הדף **ותאמר ציון עזבני ה' – הנחמה השנייה** בפרשת עקב.

⁵ ראו הדף **אנכי אנכי הוא מנחמכם** בפרשת שופטים.

⁶ גם על שתי נחמות אלה: החמישית והשישית, זכינו להקדיש את הדפים **רוני עקרה לא ילדה** בפרשת כי תצא **וקומי אורי כי בא אורך** בפרשת כי תבוא.

⁷ ראו דברינו **אתם נצבים היום – שוש איש בה'** על הפטרה השביעית לנחמה בפרשת נצבים. "שוש איש" היא הפטרה השביעית של נחמה בפרשת נצבים (או נצבים וילך) שהיא לעולם שבת שלפני ראש השנה ובאה לאחר פסוקי התוכחה הקשים שבפרשת כי תבוא ובהם הפסוק הקשה מכולם: "וְהָיָה כְּאִשֶּׁר שָׁשׂ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֲתֶכֶם וְלְהַרְבּוֹת אֲתֶכֶם כִּן יֵשֵׁשׂ ה' עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֲתֶכֶם וְלְהַשְׁמִיד אֲתֶכֶם וכו' " (דברים כח א). וגם על כך אפשר ודאי לדרוש "על דרך צחות".

⁸ אמירה זו של אבודרהם, שוזרת את שבע הפטרות הנחמה על פי הפסוק הראשון של כל הפטרה, באופן שיוצר דו-שיח בין הקב"ה לעם ישראל, דרך הנביאים. ולפי זה הנחמות העיקריות הן: הראשונה, הרביעית (האמצעית) והשביעית (האחרונה). הנחמה השלישית, בפרשתנו, היא הנמוכה מכולן, שכן בה המלאכים חוזרים ואומרים לקב"ה שכנסת ישראל אינה מוכנה להתפייס ולשכוח מכל הצרות שבאו עליה, ודאי לא ע"י שליחים. ראו מדרש זוטא - איכה (בבב) נוסח ב' פרשה א: "... באותה שעה חוזרים ומתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלם לנחמה ... כיון שרואה אותם אומרת להם: לתנחומין שלכם אינני צריכה על צרות שעברו על בני". מדרש זה הוא כנראה הבסיס לדרשתו של אבודרהם. ראו הרחבה עליו בדף **אנכי אנכי הוא מנחמכם** בפרשת שופטים.

⁹ נראה שבדומה לדרשת אבודרהם (ואולי אבודרהם לקח מבעלי התוספות), גם דברים אלה מתייחסים לראשי הפרקים (פסוקי הפתיחה) של כל הפטרה ולא לתכנים ממש. הפטרת השבוע הבא: אנכי אנכי הוא מנחמכם מכילה פסוקים קשים המזכירים את "קובעת כוס התרעלה", "השוד והשבר" ואת "חמת המציק", בעוד שדווקא בהפטרת שבת זו: ענייה סוערה לא נוחמה, יש פסוקי נחמה יפים ואף דיבור ישיר של הקב"ה: "הנה אנכי מרביץ בפוך אביך וכו'". השוו גם את הנחמה החמישית רוני עקרה לא ילדה, עם הנחמות הקודמות לה (הראשונה למשל). כך או כך, אנחנו נידרש להפטרות השבת: ענייה סוערה לא נוחמה.

¹⁰ ראו רש"י כולל במניין גם את שבת שובה והפטרותה. ודבר זה דורש הסבר. שבת שובה איננה במניין שבע הנחמות, אך גם היא קבועה ועומדת בלוח השנה. ובמנהגי תפילה קדומים, כגון שיטת הפסיקתא, קוראים בפרשת שובה את הפטרת דרשו ה' בהמצאו שהיא בסמוך ובהמשך ישיר להפטרה שלנו וכבר זכינו להקדיש לה דף בשם זה: **דרשו ה' בהמצאו**. ראו ישעיהו פרקים נד נה, איך הפטרת רוני עקרה לא ילדה (כי תצא), הפטרה של פרשתנו (ענייה סוערה) והפטרות דרשו ה' בהמצאו, הן בעצם ברצף אחד ואכן במקרים מיוחדים של שבת חתן או שבת ראש חודש אלול היו מאחדים חלק מהפטרות אלה. וזה עניין סבוך שנידון בראשונים במסכת מגילה. ראו ראב"ה סימן תקנ"ז, המרדכי רמז תתלא, אור זרוע שצב.

לנחם מעט מעט, והאומר לנחמ¹¹ נחמה יותר מדאי, דומה כמו שאומר למחזר על הפתחים למחר תהיה מלך. אינו מאמין, שנאמר: "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' " (שמות ו ט).¹² לפיכך תחילה נחמו, ותאמר ציון, כלומר אע"פ שנחרבת אל תאמרי נעזבתי, ואחר כך ענייה סוערה. לפיכך הקדימהו לאנכי אנכי הוא מנחמכם. מאחר שניקמה בחסדיו הרבים שוב אינו קורא לה לא נוחמה. ועד עכשיו ניחמו הנביאים, מכאן ואילך ניחמה הקב"ה בעצמו. ואחר שקיבלה תנחומין פוסק לה כמה טובות וגדולה: רני עקרה, קומי אורי, שוש אשיש.¹³

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסיקא ל נחמו נחמו – אני ואתה נדבר תוכחות¹⁴

אמר הקב"ה לאברהם: לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך. הלך אברהם ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שעשיתני כהר, שנאמר: "בהר ה' יראה" (בראשית כב יד).¹⁵ אמר ליצחק: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך יצחק ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: איך אקבל ממך תנחומים שיצא ממך עשו הרשע ועשאי כשדה, שנאמר: "ויצא עשו השדה" - ובניו שרפוני באש.¹⁶ אמר ליעקב: לך ונחם לירושלים וכו'. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים ששמתני כלא הייתי שנאמר: "אין זה כי אם בית א-להים". אמר למשה: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שכתבת עלי קללות וגזירות קשות "מזי רעב ולחומי רשף". מיד שבו כולם ואמרו להקב"ה: לא קבלה ממנו תנחומים, שנאמר "ענייה סוערה לא נוחמה". מיד אמר הקב"ה: עלי לנחם את ירושלים שכך כתבתי "שלם ישלם המבעיר את הבערה". אני הצתיה באש שנאמר "ממרום שלח אש", אני מנחם אותה שנאמר "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב" ...¹⁷ ועתיד הקב"ה לומר לירושלים: קבלי ממני תנחומים, שנאמר: פתחי לי אחותי וגו' (שיר השירים ה ב). אמרה לו: אינו מקבל ממך תנחומים עד שאני ואתה מדברים תוכחות, שנאמר: "לכה דודי נצא השדה" (שם ז יב) - למקום שאין משא ומתן. "נלינה בכפרים" (שם) - אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך. אמרה לפניו: ריבון של עולם, מפני מה לא עשית לי כיוסף, שנאמר: "מי יתנך כאח ליי" (שם ח א). יוסף גמלו אותו אחיו רעה ובקשו להורגו, וכשבאו לידו גמלם טובה והוא בעצמו ניחם אותם, שנאמר: "וינחם אותם וידבר על לבם" (בראשית נ כא). ואף שמעי בן גרא אמר לדוד: הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף (שמואל ב יט כא) אמר לו: כלום ציערו אותך כציערוהו אחיו של יוסף, וקיבלו הימנו דוד.¹⁸

¹¹ למי שחרב עליו עולמו - לאבל.

¹² נראה שרש"י רומז כאן לכל העניין של הקלת השעבוד שבני ישראל ציפו לו בתחילת שליחותו של משה. ראו סוף פרשת שמות. ראו דברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות וכל הדרשות על הפסוק: "והצל לא הצלת את עמך". ראו גם דברינו [מקוצר רוח ומעבודה קשה](#) בפרשת וארא.

¹³ איננו יודעים אם רש"י קדם למדרש איכה זוטא שלפי השערותנו הוא המקור לכל הדרשות האלה (ראו הערה 8) או שהמדרש קדם לרש"י. אך ודאי שרש"י קדם לתוספות, תלמידי תלמידיו ולאבודרהם שחי למעלה ממאתיים שנה אחריו. המוטו של רש"י הוא ההיבט הפסיכולוגי ויכולת הקיבול של המנוחם. בדומה לאופן שמאכילים אדם מזה רעב (בניצולי מחנות ההשמדה). האמירה הברורה בהפטר שאלנו: ענייה סוערה לא נוחמה, היא קו פרשת המים בתהליך הנחמה, היא מבטאת את ההכרה שהנחמה איננה דבר פשוט ויתכנו עליות ומורדות בדרך ארוכה זו. מספר דוגמאות יש לנו במדרשים איך ראוי ואיך לא ראוי לנחם. ראו למשל, אבות דרבי נתן נוסח א פרק יד כיצד נחמו החכמים את רבן יוחנן בן זכאי כשמת בנו. ראו דברינו [ניחומים](#) ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל.

¹⁴ ככותרתה כן היא, פסיקתא זו היא על הפטרת נחמו נחמו נחמו עמי, וכבר הבאנו חלקה בפרשת ואתחנן בדברינו [נחמוני נחמוני עמי](#) על הנחמה הראשונה, אך הפעם נרחיב ונראה שמרכז הדרשה הוא הפסוק שבהפטר של פרשתנו: ענייה סוערה.

¹⁵ הדרשן קורא את הפסוק כך: "בהר, ה' יראה" (בניגוד לטעמים), ה' מראה את כעסו על ההר, או שה' יתגלה בהר - גם בלי צורך בבית. ונראה שיש כאן גם רמז לקשר בין העקדה לחורבן הבית. והמאיר עינינו יבורך.

¹⁶ רומי לפי המסורת מזוהה עם אדום (הורדוס) ואדום הוא עשו. היא שחרשה את בית המקדש ועשתה אותו שדה, כפסוק במיכה ג יב: "ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה וְהָרַ הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעֲרֹ". השדה הוא גם הסמל של יצחק ותפילת מנחה (ראו דברינו [לשוח בשדה](#) בפרשת חיי שרה. וכן ההר שהוא הסמל של אברהם לעיל). ראו גם ההתדיינות בין העם לקב"ה "לכה נצאה השדה" שבהמשך הדרשה.

¹⁷ ראו שם קטע שלם שהשמטנו: "אמר הקב"ה: אני כתבתי בתורה לא תסגיר עבד אל אדוניו (דברים כג טז) ואני מסרתים ביד אומות העולם, שנאמר: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם (דברים לב ל). אני כתבתי: לא תכלה פאת שדך לקצור (ויקרא יט ט) ואני כיליתי חמתי, שנאמר: כְּלָה ה' חמתו וכו'".

¹⁸ ענייה סוערה לא נוחמה, איננה מצב פסיבי של מי שקבל מכה וקשה לו להתנחם ולהשתקם ממנה, אלא מצב אקטיבי של מי שקבל מכה והוא עומד ומתריס, ועורך חשבון נוקב עם מנהיגו וריבונו של עולם. ראו גם איכה רבה פתיחתא כד שאברהם (ושאר אבות האומה) לא מנסה לנחם, אלא, אדרבא, עומד בצד, צועק וקובל כלפי שמיא: "א"ר שמואל בר נחמן: בשעה שחרב בית המקדש בא אברהם לפני הקב"ה בוכה וממרט זקנו ותולש שערות ראשו ומכה את פניו וקורע את בגדיו ואפר על ראשו. והיה מהלך בבית המקדש וסופד וצועק. אמר לפני הקב"ה: מפני מה נשתניתי מכל אומה ולשון שבאתי לידי בושא וכלימה זאת?!" ענייה סוערה לא נוחמה מקפל בתוכו קריאה לעריכת חשבון נוקב. ראו, בדומה, דברינו על הפטרת השבוע שעבר: [ותאמר ציון עזבני ה'](#). ראו גם דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך וכן דפים [ביום הזכרון לשואה ולגבורה](#).

מדרש תהלים (בובר) מזמור נג – חלקם של אומות העולם

דבר אחר: אמר הקב"ה למלכות: אני אמרתי שיהיו ישראל מעלים ארנונא [למלכות] כשם שהגויים מעלים. אני אמרתי¹⁹: פחד שתתנו עליהם - פחד מסיות, ולא שתתנו עליהם פחד של שמד ... אמר ר' יהודה: אמר הקב"ה לאומות העולם: בניתם בתי עבודה זרה שלכם, וכיון שאני אומר לכם בנו את ירושלים, אתם אומרים עניה סוערה לא נוחמה (ישעיה נד יא), הוי עצת עני תבישו.²⁰

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא לב ענייה סוערה – שעריך לאבני אקדח²¹

"ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ" (ישעיה נד)²² - כל כך למה? שעתידי הקב"ה לעשות שער גדול לבית המקדש ושני פשפשים מאבן טובה אחת של מרגליות. ור' יוחנן היה יושב ודורש: עתידי הקב"ה לעשות שער גדול של בית המקדש ושני פשפשים מאבן טובה אחת. היה שם אדם יושב ודורש: עתידי הקב"ה לעשות שער גדול של בית המקדש ושני פשפשים מאבן טובה אחת של מרגלית.²³ והלא אפילו כביצה אין אתה מוצא עכשיו! הלך ופירש בים הגדול ושקעה ספינתו והאיר הקב"ה את עיניו וראה שם מלאכי השרת שהיו יושבים ומסתתים בה ומגלפים בה. אמר להם: זו למה? אמרו לו: לשער הגדול של בית המקדש. לשנה אחרת בא ומצא את רבי יוחנן שהיה יושב ודורש שעתידי הקב"ה לעשות שער גדול של בית המקדש ושני פשפשים מאבן טובה של מרגלית אחת.²⁴ אמר לו: דרוש ולך נאה לדרוש! אמר לו: מה ראית שכך אמרת לי? אמר לו: אילולי שראיתי בעיני לא האמנתיך. מה עשה רבי יוחנן תלה עיניו וצפה בו, מיד נעשה גל של עצמות.²⁵

"וכל גבולך לאבני חפץ" לפי שבעולם הזה מתחמין באבנים ובחצובות, אבל לעתיד לבוא מתחמין באבנים טובות ומרגליות, לכך נאמר: "וכל גבולך לאבני חפץ". בעוה"ז, אדם חייב לחבירו הולכים אצל דיין, פעמים שהוא עושה שלום ביניהם ופעמים שאינו עושה שלום ביניהם. אבל בימות המשיח אדם חייב לחבירו והוא אומר לו: בוא ונלך ונדון לפני מלך המשיח. כיון שמגיעים לגבול ירושלים, מוצאים אותו שהוא מלא אבנים טובות ומרגליות. נוטל אבן טובה אחת ונותנה לו ואומר לו: כלום אני חייב לך יותר מדמים של זו? והוא אומר לו: המלך יסלח לך.²⁶

¹⁹ לגויים, משפט חסר.

²⁰ מדרש זה דורש את הפסוקים בתהלים יד: "הלא ידעו כל פעלי און אכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו: שם פחדו פחד פי אלהים בְּדוֹר צְדִיק: עֲצַת עֲנִי תְּבִישׁוּ כִּי ה' מְחַסֶּהוּ". ראו איך אומות העולם משתרבים לכאן. הדיבור כבר איננו ישיר בין הקב"ה לישראל, אלא דרך אומות העולם! אלה, נשלחו ע"י הקב"ה להעניש את ישראל ולשעבר אותם, אבל השליחות הייתה לשעבוד של מיסים וארנונא (כפי שעשו המעצמות עם עמים אחרים), לא לשמד והריגה! כעת, הקב"ה דורש מהם שיסייעו לבנות את ירושלים והם מתחמקים בטענה שעם ישראל מסרב להתנחם. מעורבות אחריות זו של אומות העולם וחלקם בנחמת ישראל, כתוצאה מחלוקת בחורבן ישראל, יכולה לדבר במיוחד לדורות שלנו. ועל הדו-שיח בין אומות העולם לישראל ואחריותם לחורבן, האם הם שליחים או לא שליחים של הקב"ה והאם חרגו או לא חרגו משליחותם, צריך להרחיב בפעם אחרת, אולי בפרשת האזינו על הפסוק: "אם לא כי צורם מכרם".

²¹ שתי הפסיקות: פסיקתא דרב כהנא ופסיקתא רבתי מקדישות פרשה (פסיקתא) מיוחדת להפטרה שלנו, כמו לכל אחת מהפטרות החורבן והנחמה. ראו פסיקתא דרב כהנא פסקא יח ופסיקתא רבתי פסקא לב בה אנו עומדים. תכני שתי פסיקות אלה דומים, פסיקתא דרב כהנא היא הקדומה יותר, אך בחרנו להביא את הפסיקתא רבתי שלשונה בעברית ונוחה יותר לקורא של ימינו. ועכ"פ, ראו סיפור זה גם בגמרא בבא בתרא ע"א.

²² אנחנו עוברים לחצי השני של הפסוק ולפסוק הסמוך בהם מתוארת הנחמה בשפע של אבנים יקרות ונדירות שיכסו את ירושלים וסביבותיה: "... הנה אֲנִי מְרַבֵּץ בְּפוּךְ אֲבָנֶיךָ וְיִסְדֶּיתִךָ בְּסַפִּירִים: וְשִׁמְתִי כְּכֹדֶד שְׁמֶשְׁתֶּיךָ וְשַׁעֲרֶיךָ לְאֲבָנֵי אֶקֶדָח וְכָל גְּבוּלְךָ לְאֲבָנֵי חֲפָץ".

²³ לשון מלגלת. האיש חזר על דברי ר' יוחנן בנימה של זלזול ולגלוג, שר' יוחנן מדבר דברי גוזמה.

²⁴ כנראה שבכל שבת "ענייה סוערה" חזר ר' יוחנן ודרש את הדרשה הזו. ואולי ניתן ללמוד מכאן משהו על דרכי הדרשה והאגדה (ושבתות נחמה?) בתקופת חז"ל. זה סדר ההפטרות בגמרא מגילה לא ע"א.

²⁵ האיש שלא האמין בתחילה לדברי ר' יוחנן, חוזר כעת ומשבח את דרשתו, לאחר שראה במו עיניו שהמציאות של "שעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ" תיתכן. האיש המלגלג הזה זכה לראות מלאכים מגלפים את אבני בית המקדש השלישי! אבל נימוקו, שכעת הוא מאמין משום שראה בעיניו (ואילולי ראה, לא האמין), אינו מוצא חן בעיני ר' יוחנן והוא הורג אותו במו פיו ועושה אותו "גל של עצמות". יש כאן דרישה להתייחס למדרש באופן בלתי אמצעי, ללא צורך בהתנסות אישית או "בדיקה מעשית". נראה שיש כאן מסר עקרוני לגישה למדרש. או שאתה מאמין או שלא וכל אחד יכול לקרוא במדרש כהבנתו. אבל אין להוציא אותו מתחום בית המדרש ולעמת אותו עם העולם החיצוני, גם לא על מנת לאשר את החזון שבו. האיש לא נהרג על הזלזול הראשון שהגין כלפי המדרש (ור' יוחנן), אלא על האימות שנדרש לו, גם אם בכך נתן כבוד לר' יוחנן וחזק את דבריו. ואולי אנחנו מתפלספים יתר על המידה, שהרי ר' יוחנן היה כידוע קפדן גדול (דברינו בדפים המיוחדים) ואין זה האדם הראשון שגרים למותו. ראו העימות שלו עם רב כהנא עד שזה האחרון מת, בבא קמא ק"ז ע"ב ואף עם גיסו וכן שיחו בבית המדרש, ריש לקיש, בבא מציעא פד ע"א. מה גם שהרי חז"ל עצמם מביאים במספר מקומות "הוכחות" מהמציאות של ימינו למה שעתידי הקב"ה לעשות באחרית הימים או בעולם הבא. ראו כל ה"דוגמאות לעולם הבא", כמו הסיפור על ר' יונתן ותלמידיו שראו עז אוכלת תאנים בדבש ועטיניה שופעים חלב, במדרש תנחומא, פרשת תצווה, סימן י.

²⁶ מעניין מה היה רש"י אומר על מדרש זה. ראו שוב דברי רש"י בסידור לעיל: "והאומר לנחמה יותר מדאי, דומה כמו שאומר למחזר על הפתחים למחר תהיה מלך". מענייה סוערה לא נוחמה עברנו הישר לעולם בו יש לכל אחד אבנים טובות ומרגליות ככל

סוף מסכת ברכות, דף סד עמוד א

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר: "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך" (ישעיהו נד יג) - אל תקרי בניך אלא בוניך. "שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול" (תהלים קיט קסה), "יהי שלום בחילך שלוח בארמנותיך, למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך, למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך" (תהלים קכב ז-ט), "ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (תהלים כט יא).²⁷

שבת שלום ונחמת ציון
מחלקי המים

מים אחרונים 1 חידה: מי יודע מהו הסימן דש"ח נו"ע אר"ק שד"ש? רמז: הערה 10 לעיל ורש"י שם. בין הפותרים נכונה ויגרלו 12 מנויים שנתיים למחלקי המים ...

מים אחרונים 2 הומור:²⁸ בשם הרב עמיטל זצ"ל שאמר על דברי רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם - מי אמר שלחז"ל לא היה חוש הומור? ואחרים אומרים: שתלמידי חכמים מרבים שלום בעולם כי הם גם מרבים מחלוקות וקטטות ויש צורך תמידי בהשכנת שלום ...

²⁷ שרק יחפוץ. ואז מה פירוש "אדם חייב לחביר" ? הכסף הרי לא ייחשב למאומה! ועוד רגע ונחשב עם כל שאלותינו כאותו תלמיד של ר' יוחנן ... אפשר שכוונת המדרש היא שלעתיד לבוא יהיה עושר ושפע כאלה, עד שהרכוש והרכושנות ייעלמו מן העולם. ואולי הכוונה יותר להתייחסות של בני האדם לאבנים טובות ומרגליות, מאשר למציאותן הכמותית בשטח. ואין מקשים ואולי גם אין דורשין על המדרש.

²⁸ זו דרשת הסיים, לא רק של מסכת ברכות, אלא גם של מסכתות רבות אחרות (יבמות, נזיר, כריתות ועוד) ומשם הפכה לדרשת הסיים של כל לימוד תורה, מה גם שיש דעה (רמב"ם פירוש המשניות) שאין לומר קדיש דרבנן רק על דברי הלכה ויש לומר גם דבר אגדה. ראו דברינו [קדיש דאגדתא](#) בדפים המיוחדים. יסודה של דרשה זו על הפסוק השלישי בהפטרה שלנו "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך", ועטרתה וקישוטה בפסוקים מספר תהלים. ראו גם ספרי דברים, פרשת האזינו, סוף פיסקא שלו: "ובדבר הזה תאריכו ימים. זה אחד מן הדברים שהעושה אותם אוכל פירותיהם בעולם הזה ואריכות ימים לעולם הבא ומפורש כאן בתלמוד תורה. בכבוד אב ואם מנין תלמוד לומר: כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך. בשלוח הקן כתוב: שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים. בהבאת שלום כתוב: וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך". זו אולי ההבטחה הגדולה של הנחמה השלישית: השלום. אבל גם דרישות לקיומו: "בצדקה תכונני, רחמי מעושק וכו'", "ואולי אולי גם תוכחה נסתרת על מה אירע החורבן. "ורב שלום בניך" איננו הבטחה ללא תנאי, אלא דרישה וציווי על מנת שלא נצטרך לנחמות נוספות.
²⁸ אם מותר בימים רציניים אלה.